

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه رازی است.

دانشگاه رازی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه الهیات

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته ی الهیات گرایش علوم قرآن و حدیث

عنوان پایان نامه

بررسی روش تفسیری آیت الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم

استاد راهنما:

دکتر مجتبی بیگلری

نگارش:

سید رضا موسوی

اسفند ماه ۱۳۹۲

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته ی الهیات گرایش علوم قرآن و حدیث
سید رضا موسوی

تحت عنوان

بررسی روش تفسیری آیت الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم

عنوان پایان نامه

بررسی روش تفسیری آیت الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم

در تاریخ ۱۳۹۲/۱۲/۱۲ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه **عالی** به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای	دکتر مجتبی بیگلری	با مرتبه ی علمی	استادیار	امضاء
۲. استاد داور داخل گروه	دکتر اعظم فرجامی	با مرتبه ی علمی	استادیار	امضاء
۴- استاد/ استادان داور خارج از گروه	دکتر	با مرتبه ی علمی	استادیار	امضاء

سپاسگذاری:

« و قل رب زدنی علماً »

خداوند سبحان را شاکرم که به بنده این توفیق را عطاء نمود که پایان نامه کارشناسی ارشد خود را به «
بررسی روش تفسیری علامه جوادی آملی در تفسیر تسنیم» مزین نمودم و از تمامی معلمین و
اساتیدی که به این حقیر، علم آموختند و مرا بنده خویش کردند از جمله **اساتید دانشکده الهیات**
دانشگاه شیراز (مقطع کارشناسی) و **اساتید گروه الهیات دانشگاه رازی** (مقطع کارشناسی ارشد)
به ویژه جناب «**دکتر مجتبی بیگلی**» که در نگارش این پایان نامه از راهنمایی های ایشان استفاده نمودم
و «استاد راهنمای» بنده در این پایان نامه بودند و همچنین از دکتر «**سید عادل نادرعلی**» و خانم دکتر
«**اعظم فرجامی**» که زحمت داوری این پایان نامه را برعهده داشتند کمال تقدیر و تشکر را دارم و
از خداوند متعال موفقیت و سربلندی آنان را در تمامی مراحل زندگی خواستارم و امیدوارم که خداوند متعال
همگی آنان را مصداق حدیث نبوی «**اللهم ارحم خلفائی**» قرار دهد.

تقدیم اثر:

اثر معنوی این تحقیق را به ساحت مقدس حضرت صاحب الزمان (عج) تقدیم می‌نمایم.

چکیده:

در این پژوهش که با عنوان « بررسی روش تفسیری آیت الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم » تألیف گردیده است؛ به بیان روش تفسیری آیت الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم می پردازیم. تفسیر تسنیم یکی از مهم ترین تفاسیر شیعی است که به قلم آیت الله جوادی آملی به خامه تحریر درآمده است. این تفسیر که تا زمان نگارش این نوشتار، ۲۴ جلد آن از سوی مرکز نشر اسراء به زیور طبع آراسته گردیده است به تفسیر سوره های: حمد، بقره، آل عمران، نساء، مائده، انعام تا آیه ۲۴ اختصاص یافته است. روش تفسیری مؤلف شامل تفسیر قرآن به قرآن، قرآن به سنت و قرآن به عقل است. روش تفسیر قرآن به قرآن که ریشه در روایات معصومین علیهم السلام دارد، مهم ترین شیوه تفسیری مؤلف است و برای آن مراتبی را بر شمرده است. کاربرد این شیوه در تفسیر تسنیم به صورت تبیین مجمل، تقیید مطلق و تخصیص عام است. تفسیر قرآن به سنت دومین شیوه تفسیری مؤلف است که این شیوه همانند ثقل اصغر در ساحت ثقل اکبر است. کاربرد تفسیر قرآن به سنت در تفسیر تسنیم شامل: تقیید اطلاق آیه، بیان مراد آیه، بیان مصداق آیه، بیان بطن و تاویل آیه، تخصیص عموم آیه و توسعه در معنای عموم آیه است. تفسیر قرآن به عقل سومین شیوه تفسیری مؤلف است که با استفاده از عقل برهانی به تفسیر آیات قرآن کریم می پردازد. وی در این شیوه از نظرات و آراء سایر مفسران استفاده کرده است و در بسیاری از موارد به نقد آرای آنان پرداخته است.

فهرست مطالب

صفحه	عناوین
۱	فصل اول: کلیات و مفهوم شناسی.....
۲	۱-۱. کلیات.....
.....	..... ۱-۱-۱
۲	..... بیان مسأله.....
.....	..... ۲-۱-۱
۲	..... اهمیت و ضرورت تحقیق.....
.....	..... ۳-۱-۱
۲	..... سؤالات تحقیق.....
.....	..... ۴-۱-۱
۳	..... اهداف تحقیق.....
.....	..... ۵-۱-۱
۳	..... پیشینه تحقیق.....
.....	..... ۶-۱-۱
۳	..... روش تحقیق.....
۴	..... ۲-۱. مفهوم شناسی.....
۴	..... ۱-۲-۱. تعریف تفسیر.....
۴	..... ۱-۲-۱. تفسیر در لغت.....
۵	..... ۲-۲-۱. تفسیر در اصطلاح.....
۶	..... ۳-۲-۱. دیدگاهها در مورد تفسیر.....
۶	..... ۴-۲-۱. دلایل نیازمندی قرآن به تفسیر.....
۸	..... ۵-۲-۱. موضوع و هدف علم تفسیر.....
۸	..... ۶-۲-۱. تعریف منهج.....
۹	..... ۱-۲. معرفی اجمالی آیت الله جوادی آملی و تفسیر تسنیم.....
۱۰	..... ۱-۱-۲. زندگی نامه آیت الله جوادی آملی.....
۱۲	..... ۲-۱-۲. آثار آیت الله جوادی آملی.....
۱۴	..... ۳-۱-۲. معرفی اجمالی تفسیر تسنیم.....
۱۵	..... ۴-۱-۲. ویژگی های تفسیر تسنیم.....
۱۵	..... ۱-۴-۱-۲. مباحث اخلاقی.....
۱۶	..... ۲-۴-۱-۲. پاسخ به شبهات.....
۱۸	..... ۳-۴-۱-۲. پرداختن به بیان غرر آیات.....

۱۹	..... ۴-۴-۱-۲. پرداختن به تفسیر موضوعی.
۲۰	..... ۵-۱-۱-۲. بیان خطوط کلی معارف سوره.
۲۱	..... ۶-۱-۱-۲. پرداختن به فضای نزول.
۲۳	..... فصل سوم: روش تفسیری آیت الله جوادی آملی.
۲۳	..... ۱-۳. تفسیر قرآن به قرآن.
۲۴	..... ۱-۱-۳. روش تفسیری قرآن به قرآن.
۲۴	..... ۲-۱-۳. پیشینه تفسیر قرآن به قرآن.
۲۷	..... ۳-۱-۳. تفسیر قرآن به قرآن از نگاه قرآن پژوهان.
۲۷	..... ۴-۱-۳. مراتب تفسیر قرآن به قرآن.
۳۳	..... ۵-۱-۳. کاربرد روش تفسیر قرآن به قرآن در تفسیر تسنیم.
۳۳	..... ۱-۵-۱-۳. تبیین مجمل.
۳۶	..... ۲-۵-۱-۳. تقييد مطلق.
۳۹	..... ۳-۵-۱-۳. تخصیص عام.
۴۰	..... ۴-۵-۱-۳. پذیرش معنایی از معانی مطرح شده با کمک آیات قرآن.
۴۱	..... ۵-۵-۱-۳. تأیید معنای بعضی از کلمات، با تأیید شواهد قرآنی.
۴۲	..... ۲-۳. تفسیر قرآن به سنت.
۴۲	..... ۱-۲-۳. روش تفسیر قرآن به سنت.
۴۳	..... ۲-۲-۳. دیدگاه مؤلف در مورد خبر واحد.
۴۴	..... ۳-۲-۳. کاربرد روایات در تفسیر تسنیم.
۴۴	..... ۱-۳-۲-۳. تقييد اطلاق آیات قرآن با روایات.
۴۶	..... ۲-۳-۲-۳. بیان مراد آیه به کمک روایات.
۴۸	..... ۳-۳-۲-۳. بیان مصداق آیه (جری و تطبیق).
۵۱	..... ۴-۳-۲-۳. بیان تأویل و بطن آیات.
۵۳	..... ۵-۳-۲-۳. تخصیص عموم آیات قرآن با روایات.
۵۳	..... ۶-۳-۲-۳. توسعه در معنای آیه.
۵۳	..... ۳-۲-۳. شیوه مؤلف در بحث روایی.
۵۷	..... ۱-۳-۲-۳. نقد اسرائیلیات.
۶۰	..... ۳-۳. تفسیر قرآن به عقل.
۶۰	..... ۱-۳-۳. روش تفسیر قرآن به عقل.
۶۰	..... ۲-۳-۳. چند نمونه تفسیر عقلی.
۶۱	..... ۳-۳-۳. استفاده از آراء و نظرات سایر مفسرین.
۶۸	..... ۴-۳-۳. نقد آراء و نظران مفسران.

۷۰	..... فصل چهارم: مباحث علوم قرآن در تفسیر تسنیم
۷۱	..... ۱-۱-۴. چگونگی نزول قرآن
۷۲	..... ۲-۱-۴. اسامی سوره های قرآن
۷۳	..... ۳-۱-۴. حجیت ظواهر قرآن
۷۳	..... ۱-۳-۱-۴. ادلة حجیت ظواهر قرآن
۷۳	..... ۱-۱-۳-۱-۴. عمومی بودن فهم قرآن و میسور بودن ادراک معارف آن برای همگان
۷۵	..... ۲-۱-۳-۱-۴. روایات نافذ بودن شرایط گوناگون در معاملات در گرو عدم مخالفت با قرآن
۷۵	..... ۳-۱-۳-۱-۴. ارجاع دادن امامان معصوم <small>علیهم السلام</small> مخاطبین خود را در زمینه های گوناگون به قرآن
۷۵	..... ۱-۳-۱-۳-۱-۴. عقاید و معارف
۷۶	..... ۲-۳-۱-۳-۱-۴. مسائل حقوقی
۷۷	..... ۳-۳-۱-۳-۱-۴. مسائل فقهی
۷۸	..... ۴-۱-۴. حروف مقطعه
۷۹	..... ۱-۴-۱-۴. ویژگی حروف مقطعه
۸۰	..... ۲-۴-۱-۴. آرای مفسران در مورد حروف مقطعه
۸۱	..... ۵-۱-۴. محکم و مشابه
۸۲	..... ۱-۵-۱-۴. راز کاربرد مشابه
۸۴	..... ۶-۱-۴. اعجاز قرآن
۸۴	..... ۱-۶-۱-۴. ابعاد اعجاز قرآن
۸۴	..... ۱-۱-۶-۱-۴. فصاحت و بلاغت
۸۶	..... ۲-۱-۶-۱-۴. گزارشهای غیبی
۸۶	..... ۱-۲-۱-۶-۱-۴. اخبار غیبی قرآن از امتهای گذشته
۸۷	..... ۲-۲-۱-۶-۱-۴. اخبار غیبی قرآن از وقایع آینده
۸۷	..... ۱-۲-۲-۱-۶-۱-۴. پیروزی در جنگ بدر
۸۷	..... ۲-۲-۲-۱-۶-۱-۴. شکست یهودیان
۸۸	..... ۳-۱-۶-۱-۴. هماهنگی آیات قرآن
۸۹	..... ۴-۲-۶-۱-۴. اعجاز قرآن در آورنده آن
۹۰	..... ۷-۱-۴. ویژگی بیان معارف در قرآن
۹۰	..... ۱-۷-۱-۴. بیان ساده و بیان عمیق
۹۱	..... ۲-۷-۱-۴. داوری قاطع نسبت به اقوال و آرای دیگران
۹۲	..... ۳-۷-۱-۴. پیوند دادن مسائل جهان شناسی با خداشناسی
۹۳	..... ۴-۷-۱-۴. گزینش صحنه های درس آموز تاریخی در تبیین قصه ها
۹۵	..... ۵-۷-۱-۴. بیان مصداق و پرهیز از کلی گویی

- ۹۵ ..... ۶-۷-۱-۴. تکرار مطالب
- ۹۶ ..... ۷-۷-۱-۴. تغییر ناگهانی سیاق و ایجاد سؤال
- ۹۷ ..... ۸-۷-۱-۴. ظرافت و تنوع در بیان مثل
- ۹۸ ..... ۹-۷-۱-۴. تفکیک بیان تمثیلی از بیان حقیقی
- ۹۹ ..... ۱۰-۷-۱-۴. کنایه گویی و رعایت ادب
- ۱۰۰ ..... ۸-۱-۴. کنایه های قرآن
- ۱۰۵ ..... ۹-۱-۴. تقدیم
- ۱۰۵ ..... ۱-۹-۱-۴. علل تقدیم
- ۱۰۵ ..... ۱-۱-۹-۱-۴. حصر
- ۱۰۵ ..... ۲-۱-۹-۱-۴. تقدم لفظی
- ۱۰۶ ..... ۳-۱-۹-۱-۴. مناسبت
- ۱۰۶ ..... ۴-۱-۹-۱-۴. رعایت قوس نزول
- ۱۰۶ ..... ۵-۱-۹-۱-۴. بسیاری افراد شیء (کثرت)
- ۱۰۷ ..... ۶-۱-۹-۱-۴. رعایت سجع
- ۱۰۷ ..... ۷-۱-۹-۱-۴. تقدیم فاضل بر مفضول
- ۱۰۷ ..... ۸-۱-۹-۱-۴. تقدیم مفضول بر فاضل
- ۱۰۸ ..... ۱-۲-۴. تکرار
- ۱۰۸ ..... ۱-۱-۲-۴. به منظور تعظیم
- ۱۰۸ ..... ۲-۱-۲-۴. جلوگیری از اشتباه
- ۱۰۹ ..... ۳-۱-۲-۴. برای حفظ ادب دعا
- ۱۰۹ ..... ۴-۱-۲-۴. اهتمام به مطلب
- ۱۱۰ ..... ۲-۲-۴. تناسب آیات
- ۱۱۲ ..... ۳-۲-۴. تناسب سور
- ۱۱۳ ..... فصل پنجم: مباحث کلامی در تفسیر تسنیم
- ۱۱۴ ..... ۱-۵. توحید
- ۱۱۴ ..... ۱-۱-۵. دو راه رسیدن به توحید
- ۱۱۵ ..... ۲-۱-۵. اقسام توحید
- ۱۱۵ ..... ۱-۲-۱-۵. توحید ذاتی
- ۱۱۶ ..... ۲-۲-۱-۵. توحید صفات
- ۱۱۷ ..... ۳-۲-۱-۵. توحید افعالی
- ۱۱۸ ..... ۱-۳-۲-۱-۵. توحید در خالقیت
- ۱۱۹ ..... ۲-۲-۲-۱-۵. توحید در ربوبیت

- ۱۱۲..... ۴-۲-۱-۵. توحید عبادی.....
- ۱۱۳..... ۱-۴-۲-۱-۵. دو آفت توحید عملی.....
- ۱۱۵..... ۳-۱-۵. مسأله رؤیت.....
- ۱۱۶..... ۴-۱-۵. صفات الهی.....
- ۱۱۷..... ۱-۴-۱-۵. صفات ذات.....
- ۱۱۷..... ۱-۱-۴-۱-۵. حیات.....
- ۱۱۸..... ۲-۱-۴-۱-۵. علم.....
- ۱۱۹..... ۳-۱-۴-۱-۵. سمیع و علیم بودن.....
- ۱۳۰..... ۲-۵. نبوت.....
- ۱۳۱..... ۱-۲-۵. نبوت از دیدگاه فریقین.....
- ۱۳۲..... ۲-۲-۵. تنزیه پیامبران از گناه.....
- ۱۳۶..... ۳-۲-۵. تفاوت سحر با معجزه و کرامت.....
- ۱۳۸..... ۳-۵. امامت.....
- ۱۳۸..... ۱-۳-۵. معنای لغوی و اصطلاحی امامت.....
- ۱۳۹..... ۲-۳-۵. شرائط و ویژگی های امامت.....
- ۱۳۹..... ۱-۲-۳-۵. عصمت.....
- ۱۴۲..... ۲-۲-۳-۵. افضلیت.....
- ۱۴۲..... ۱-۲-۲-۳-۵. آیاتی که بر افضلیت امام علی علیه السلام دلالت می کند.....
- ۱۴۲..... ۱-۱-۲-۲-۳-۵. آیه اشتراء.....
- ۱۴۶..... ۲-۱-۲-۲-۳-۵. آیه مباحله.....
- ۱۴۷..... ۳-۱-۲-۲-۳-۵. آیه ولایت.....
- ۱۴۹..... ۳-۳-۵. امامت دوازده معصوم از اهل بیت علیهم السلام.....
- ۱۵۰..... ۱-۳-۳-۵. عصمت ائمه علیهم السلام.....
- ۱۵۳..... ۴-۵. معاد.....
- ۱۵۳..... ۱-۴-۵. اعتقاد به معاد.....
- ۱۵۴..... ۲-۴-۵. براهین اثبات معاد.....
- ۱۵۴..... ۱-۲-۴-۵. برهان حکمت.....
- ۱۵۴..... ۲-۲-۴-۵. برهان عدل.....
- ۱۵۵..... ۳-۲-۴-۵. برهان حقانیت.....
- ۱۵۶..... ۴-۲-۴-۵. برهان رحمت.....
- ۱۵۸..... ۳-۴-۵. رجعت.....
- ۱۶۰..... ۴-۴-۵. شفاعت.....

۱۶۱	..... ۱-۴-۴-۵. شرائط شفاعت شونندگان
۱۶۳	..... ۲-۴-۴-۵. شافعان شفاعت تشریعی دنیا و آخرت
۱۶۳	..... ۱-۲-۴-۴-۵. شافعان شفاعت تشریعی دنیا
۱۶۳	..... ۱-۱-۲-۴-۴-۵. فرشتگان
۱۶۳	..... ۲-۱-۲-۴-۴-۵. پیامبران
۱۶۴	..... ۳-۱-۲-۴-۴-۵. توبه
۱۶۵	..... ۴-۱-۲-۴-۴-۵. عمل صالح
۱۶۶	..... ۲-۴-۴-۵. شافعان شفاعت تشریعی آخرت
۱۶۶	..... ۱-۲-۴-۴-۵. أصحاب أعراف
۱۶۷	..... ۲-۲-۴-۴-۵. قرآن
۱۶۷	..... ۳-۲-۴-۴-۵. پیامبر اسلام
۱۶۸	..... ۴-۲-۴-۴-۵. خداوند سبحان
۱۶۹	..... نتیجه گیری
۱۷۴	..... منابع

مقدمه:

با نزول قرآن کریم، تفسیر آن از سوی پیامبر اسلام ﷺ آغاز گردید و امام علی (ع) باب مدینه پیامبر ﷺ، به طور رسمی علم تفسیر را بنا نهاد و پس از آن حضرت، صحابه و تابعین هم به تفسیر قرآن پرداختند. دانشمندان شیعی در طول تاریخ با روشهای مختلفی همچون: روایی، عقلی، ادبی، کلامی، فلسفی و... به تفسیر قرآن پرداخته و تفاسیر مهمی را نگاشتند. تفسیر تسنیم یکی از غنی ترین و مهم ترین تفاسیر شیعی است و مؤلف آن - که از شاگردان امام خمینی (ع) و علامه طباطبائی (ع) است - یکی از چهره های درخشان شیعه و جهان اسلام است. پس شایسته دیدم که به بررسی روش تفسیری ایشان بپردازم. تفسیر تسنیم که در حقیقت، سلسله سخنرانی های «آیت الله جوادی آملی» برای طلاب حوزه علمیه قم است که توسط «مرکز نشر اسراء» به زیور طبع آراسته گردیده است به مباحثی همچون مباحث: اخلاقی، علوم قرآنی، کلامی، سیاسی، عرفانی، فلسفی و... پرداخته است. آنچه جالب توجه است ویژگی این تفسیر در طرح مباحث علوم قرآنی و مباحث کلامی است. این پایان نامه به منظور معرفی و بررسی این تفسیر فراهم آمده است و در پنج فصل و یازده بخش تنظیم شده است.

فصل اول به بیان مسأله و ضرورت موضوع پژوهش، اهداف، فرضیه ها و پیشینه تحقیق پرداخته است.

فصل دوم به معرفی اجمالی مؤلف و آثار وی و تفسیر تسنیم و ویژگی های آن تفسیر پرداخته است.

فصل سوم این نوشتار به بررسی روش شناسی مؤلف تسنیم که به شیوه های قرآن به قرآن، قرآن به سنت،

قرآن به عقل است، پرداخته است و شیوه های ایشان در این روش ها مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل چهارم این نوشتار به مباحث علوم قرآنی همچون: چگونگی نزول قرآن، اسامی سوره های قرآن، حجیت ظاهر

قرآن، حروف مقطعه و ویژگی های آن، بیان ویژگی های معارف در قرآن، ابعاد اعجاز قرآن، کنایه های قرآن، راز کاربرد متشابه در قرآن، اسرار تقدیم و تکرار، تناسب آیات و سوره اختصاص یافته است.

فصل پنجم این نوشتار شامل مباحث کلامی همچون: توحید، از جمله مسأله رؤیت خداوند و صفات خبریه،

نبوت، تنزیه پیامبران از گناه، تفاوت معجزه و کرامت با سحر، امامت و ویژگی های امام، معاد، رجعت، شفاعت و شفیعان در قیامت است.

در این تحقیق، ترجمه تمامی آیات قرآن کریم از ترجمه «آیت الله مکارم شیرازی» استفاده شده است.

فصل اوّل

کلیّات و مفهوم شناسی

بخش اول

کلیات

۱-۱-۱. بیان مسأله

با نزول قرآن کریم بر وجود مبارک پیامبر گرامی اسلام ﷺ، خود آن حضرت و پس از ایشان حضرت امام علی علیه السلام، صحابه و تابعین به تفسیر قرآن کریم پرداختند. به دلیل این که قرآن کریم دارای استعارات، کنایات، تشبیهات و مجملاتی است که همگان آن را نمی فهمند و همچنین بسیاری از احکام الهی همچون: نماز، زکات، خمس و حج... در قرآن کریم به صورت کلی بیان شده است، تفسیر قرآن کریم لازم و ضروری است. در طول تاریخ، مفسران تفسیرهایی با شیوه های مختلفی همچون روایی، عقلی، کلامی، ادبی، عرفانی و... نوشتند، لذا در این تحقیق درصدد هستیم که به بررسی روش تفسیری «آیت الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم» بپردازیم تا برای ما روشن شود که مؤلف در این تفسیر از چه روشهایی استفاده کرده است؟

۱-۱-۲. اهمیت تحقیق

تفسیر تسنیم یکی از مهم ترین تفاسیر شیعی است که دارای مطالب مهم و غنی ای در زمینه های علوم قرآنی، کلامی، اخلاقی، تربیتی، سیاسی و... است. لذا حائز اهمیت است که بررسی نماییم که در این تفسیر از چه روشهایی استفاده شده است و روش تفسیری مؤلف را بیان نماییم تا با شیوه تفسیری مؤلف آشنا شویم.

۱-۱-۳. سؤالات تحقیق

- الف) آیا در تفسیر تسنیم از روش «تفسیر قرآن به قرآن» استفاده شده است؟
- ب) آیا در تفسیر تسنیم از روش «تفسیر قرآن به سنت» استفاده شده است؟
- ج) آیا در تفسیر تسنیم از روش «تفسیر قرآن به عقل» استفاده شده است؟

۱-۱-۴. اهداف پایان نامه

به منظور تجزیه و تحلیل، اهداف ذیل برای این مسأله در نظر گرفته شده است:

الف) آشنایی با روش تفسیری «آیت الله جوادی آملی» در تفسیر تسنیم

ب) آشنایی با آراء علوم قرآنی «آیت الله جوادی آملی» در تفسیر تسنیم

ج) آشنایی با آراء کلامی «آیت الله جوادی آملی» در تفسیر تسنیم

۱-۱-۵. پیشینه موضوع

درباره بررسی روش تفسیری آیت الله جوادی آملی، تا جایی که تحقیق و جست و جو صورت گرفته است دو اثر ذیل انجام شده است که عبارتند از:

* پایان نامه ای با عنوان: «بررسی مبانی و روش تفسیری آیت الله جوادی آملی» اثر محمد مهدی داور پناه ایشان در این پایان نامه، ۱۲ جلد تفسیر تسنیم را مورد مذاقه و بررسی قرار داده اند و به بررسی مبانی و روش تفسیری آیت الله جوادی آملی پرداخته اند.

* مقاله ای با عنوان: «بررسی روش تفسیری آیت الله جوادی آملی» اثر حمید رضا فهیمی نیا ایشان در این مقاله به صورت اجمالی به بررسی روش تفسیری آیت الله جوادی آملی پرداخته اند.

۱-۱-۶. روش تحقیق

روش تحقیق این پایان نامه، کتابخانه ای است.

بخش دوم

مفهوم شناسی

۱-۲-۱. تعریف تفسیر

۱-۲-۱-۱. تفسیر در لغت

لغت شناسان، کلمه تفسیر را از ماده (ف،س،ر) یا (س،ف،ر) دانسته اند. بیشتر لغت شناسان این کلمه را از ریشه (ف،س،ر) دانسته اند که به معنای پرده برداشتن از معنای کلمات است. چنان که «راغب اصفهانی» در این باره می نویسد:

«تفسیر، اظهار معنای معقول می باشد. تفسیر، مبالغه فسر است و گاهی اوقات درباره معنای مفردات الفاظ و الفاظ غریبه و ناآشنا گفته می شود و گاهی اوقات در چیزی که در آن تأویل راه دارد، مثل تأویل و تفسیر خواب.»^۱

«فیومی» آن را به معنای «بیان کردن» و «توضیح دادن» به کار برده است: «الشَّيْءُ (فَسْرًا) مِنْ بَابِ ضَرْبٍ بَيِّنَةٍ وَأَوْضَحْتُهُ»^۲ همچنین «ابن منظور» آن را به معنی «بیان شیء» و «إِبَانَةٌ» دانسته است: «الْفَسْرُ، الْبَيَانُ، فَسَّرَ الشَّيْءَ يُفَسِّرُهُ (بِالْكَسْرِ) وَيُفَسِّرُهُ (بِالضَّمِّ) فَسْرًا وَفَسَّرَهُ، إِبَانَةً»^۳

بنابراین واژه تفسیر از هر ماده ای اشتقاق یافته باشد به معنی فهمیدن معنای کلمات است؛ خواه آن معنای ظاهری باشد یا نه معنای باطنی آن.

۱-۲-۱-۲. تفسیر در اصطلاح

مفسرین و دانشمندان علوم قرآنی برای معنای اصطلاحی تفسیر، معانی را ذکر کرده اند که به برخی از آنها اشاره می شود:

«زرکشی» در البرهان درباره معنای تفسیر می نویسد:

«تفسیر، علمی است که به وسیله آن کتاب خداوند که بر پیامبرش نازل شده است، فهمیده می شود و معانی قرآن را بیان می نماید و حکمتهای آن را استنباط می کند. تفسیر برای رسیدن به مطلوبش از علم لغت، نحو، صرف، بیان، اصول فقه و علم قرائت کمک می گیرد و به شناخت علل و اسباب نزول و ناسخ و منسوخ نیاز دارد.»^۴

۱. حسین بن محمد، راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، دمشق، دارالعلم، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۶۳۶.

۲. احمد بن محمد، فیومی، مصباح المنیر، بی جایی، تا، ج ۲، ص ۴۷۲.

۳. محمد بن مکرم، ابن منظور، لسان العرب، بیروت، دارصادر، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص ۵۵.

۴. محمد بن عبدالله، زرکشی، البرهان فی علوم القرآن، بیروت، دار المعرفه، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۱۰۵.